

DE MARTELAREN.

VADERLANDSCHE HERINNERING

AAN

DE HERVORMDE GEMEENTE

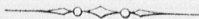
BIJ DE VIERING

VAN

DEN GEDENKDAG DER HERVORMING.

DOOR

NICOLAAS BEETS.

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON.
1867.

En anderen zijn uitgerektd geworden, de aangebodene verlossing niet aannemende, opdat zij eene betere verlossing verkrijgen zouden. En anderen hebben bespottingen en geeselen geproefd, en ook banden en gevangenis; zijn gesteenigd geworden, in stukken gezaagd, verzocht, door het zwaard ter dood gebracht; hebben gewandeld in schaapsvellen en in geitenvellen; verlaten, verdrukt, kwalijk gehandeld zijnde; (welker de wereld niet waardig was), hebben in woestijnen gedood, en op bergen, en in spelonken, en in de holen der aarde.

Hebr. XI : 35b—38.

Den openbaren dwingeland
Met moed te bieden wederstand,
En op de harsenpan te treden;
Om, met het storten van zijn bloed,
Den vaderlande 't waardste goed,
De gulden vrijheid, te bereeden;

Dat is, van ouder herkomst wijd,
Bij de allertreffelijkste' altijd
Beloond met eerebeelden danklijk;
Die roem is uitgeblazen met
Geleerdheids heldere trompet,
In schrift, en dichten onvergankelijk.

De lofkranen groenens nimmer moê,
Die komt het haar der zulken toe,
Die 't al voor 't algemeene wagen. . . .

Wie is zoo weinig Nederlander, wie heeft de
vrijheid, wie zijn vaderland zoo weinig lief, dat deze
bezielde woorden van een onzer oudste en beste
dichters geen weêrklank zouden vinden in zijn hart?
Maar hoe, indien niet slechts de burgerlijke, maar

de godsdienstige vrijheid op het spel stond, en het voor deze was dat alles gewaagd en het leven niet te kostelijk geacht werd?

De lofkrans groenens nimmer moê,
 Die komt het haar der zulken toe.
 Die 't al voor 't algemeene wagen. . . .

Maar hun, die geen gevaar of nood ontzien hebben om, God ter eere en hunnen medeburgeren tot heil, van de hoogste waarheid getuigenis te geven; die, voor die dierbare waarheid, die voor hun allerheiligst geloof liever het zwaarste hebben geleden, dan het een oogenblik te verloochenen of te ontveinzen, en, allen ten bemoedigenden voorbeelde, hun trouw aan God en aan Zijne zaak, waarin het heil van 't algemeen meer dan in iets anders begrepen is, met den smartelijksten en smadelijksten dood hebben bezegeld — welk een krans zal men hun toewijzen?

Landgenooten! wij zijn kinderen van een geslacht dat aan geen helden gebrek heeft gehad. Aan geen mannen, die alles voor het vaderland, alles voor de vrijheid durfden opzetten; alles overhadden voor de gemeene zaak van hun volk en der christenheid; die bereid waren alles te wagen voor, alles te lijden om het geloof; — aan geen helden, aan geen martelaren!

Ook aan geen martelaren! — Hier gedenk ik aan, daar wij ons dien dag voor den geest roepen, waar op welken, vóór nu 350 jaren, de eerste stap is gedaan op den weg, die tot de door ons geze-
gende hervorming der kerk geleid heeft. Dat is in Duitschland geschied! Duitschland, het vaderland van den eersten en grooten hervormer, was ook van de hervorming de wieg en bakermat; doch, zoo zij ook den bloeddoop ontvangen moest, deze is haar het eerst in Nederland te beurt gevallen. Dit land is bij uitnemendheid het land harer martelaren geweest. Eere aan den saksischen mijnwerkerszoon, den erfurter monnik, den wittenbergschen geleerde! Als hij, op den 31sten October des jaars 1517, zijn 95 stellingen tegen den aflat ter hoofdkerk zijner stad aansloeg, wist hij niet wat hij waagde. Maar toen hij, vier jaren later, op den 16^{den} April van het jaar 1521, de poort van het oude Worms binnenreed om op den rijksdag voor den keizer te verschijnen, toen wist hij het wel. „Hij leeft nog,” had hij gezegd, „die de drie mannen in den vurigen oven heeft weten te behouden. Maar behoudt Hij mij niet, wat beteekent mijn hoofd bij dat van Christus?” En, „niet anders kunnende” dan God en zijn geweten hem ingaven, „stond hij daar,” tot alles bereid. De Heer nogtans, met de toewijding zijns levens voldaan, eischte niet het offer van

zijn bloed. Wel volgden rijksban en vogelvrijverklaring op het vrijgeleide, waarmede de keizer hem van zijn aangezicht had laten vertrekken, maar machtige handen beschermden hem; en het bloeddorstig edict, dat allen, die ook maar in de geringste mate aanhangers zijner leer of aan zijne denkbeelden toegedaan waren, met de vreeselijkste straffen bedreigde, bleef in de duitsche landen grootendeels een doode letter. Maar in de Nederlanden niet alzo. Op den 1sten Juli 1523, werd te Brussel de houtmijt ontstoken, waarop Hendrik Voes en Johannes Esch levend werden verbrand, omdat zij Luther's geschriften gelezen en geprezen hadden; omdat zij hadden geleerd dat de paus niet onfeilbaar, maar de Heilige Schrift de regel des geloofs is; dat het vormsel, de priesterwijding, het laatste oliesel geen sacramenten zijn, en niets meer dan oude gebruiken; dat in de mis geen offer gebracht wordt, nademaal Christus door ééne offerande geheiligd heeft al degenen die tot God gaan, dat de voorbidding der levenden den afgestorvenen niet baat, dat men den leeken, bij de viering des avondmaals, den beker niet mag onthouden.' Twee jaren later had ook Noord-Nederland zijn martelaar; als te 's Gravenhage de zesentwintigjarige Jan de Bakker om geen andere misdaden een zelfde lot onderging.

Mijn land- en kerk-genooten! weet gij het wel

allen, hoe groot, hoe langdurig het lijden onzer voorvaderen geweest is om des gewetens wil? Welke verzuchtingen hier zijn uitgeperst, welke tranen hier geschreid, welke folteringen aangedaan, welke verliezen geleden, welke ketenen verdragen, welke stroomen bloeds vergoten? — „Anderen zijn uitgerekt geworden, de aangebodene verlossing niet aannemende, opdat zij eene betere opstanding verkrijgen zouden; en anderen hebben bespottingen, en geeselen geproefd, en ook banden en gevangenis; zijn gesteenigd geworden, in stukken gezaagd, verzocht, door het zwaard ter dood gebracht; hebben gewandeld in schaapsvellen en in geitenvellen; verlaten, verdrukt, kwalijk gehandeld zijnde; (welker de wereld niet waardig was), hebben in woestijnen gedood, en op bergen, en in spelonken en in de holen der aarde;” met deze trekken wordt, in den brief aan de Hebreëen, het lijden geschetst, hetwelk, om hunne trouw aan den God en de wet hunner vaderen, in den maccabeeschen tijd, door vrome Israëlieten, onder de tirannij van een gruwelijken Antiochus Epiphanes geleden is; maar zij zijn alle toepasselijk — wat zeg ik? zij geven slechts een flauw denkbeeld van hetgeen in dat eerste vijftigtal jaren na den dag, dien wij nu gedenken, op dezen dierbaren grond, om den wil der beginselen, die toen zijn begonnen gepredikt te worden, is doorge-

staan. Onder Karel V, waar hij er kans toe zag, voor geen geweldige maatregelen tot het uitroeien der kettters terugdeinzende, van 1521—1555, over de 50,000, indien geen 100,000 personen deerlijk ter dood gebracht; de mans met het zwaard; de vrouwen door ze levend te begraven; de reeds eenmaal gestraften door het vuur; velen na de ijselijkste folteringen op de pijnbank, uit vrees voor het verbolgen volk, in de gevangenissen heimelijk afgemaakt, of in zakken gebonden en des nachts verdronken. De goederen verbeurd verklaard; het vluchten belet; het vragen om begenadiging eens voor al verboden; op verraad en aanbrengring hooge premiën gesteld. — Onder Filips II, die „liever niet dan over kettters regeeren wilde,” op de ernstigste vertoogen, de nederigste smeekingen, en toenemende moeilijkheden, niet dan met verscherping der bloedbevelen, vermenigvuldiging der strafgerichten, of wel met eene „moderatie,” die door het arme volk met pijnlijke scherts een „moorderatie” genoemd werd, en eindelijk met de zending van Alva geantwoord. . . . Dit jaar, mijne landgenooten! dit jaar 1867, het driehonderdvijftigste van de grondlegging der hervorming, is het driehonderdste van de komst van Alva in de Nederlanden. Van dien Alva

Die achttienduizend op schavotten liet ontlijven,
En honderduizenden verdolgen of verdrijven.

Als hij kwam hadden, naar zijn eigen schrijven aan den koning, reeds 100,000 Nederlanders de erve hunner vaderen verlaten, en zwierven in Kleefland, in Oostfriesland, in Engeland, als ballingen om; en als hij zijnen Raad van Beroerte had ingesteld — daar ging het „aan elken kant, op een vangen en „spannen van allerlei stand, allerlei sekse, allerlei „ouderdom. De galgen hingen gerist; de raden, „de staken, de boomen aan de wegen stonden ver- „laden met lijken, gewurgd, onthalsd, gebarnd; „zoodat de menschen, nu, in de lucht tot adem- „schepping geschapen, als in een gemeen graf, en „woning der overledenen, verkeerden. Elke dag „had zijne deerlijkheid, en 't baffen der bloedklokke, „dat met den dood van namaag den eenen, van zwa- „ger of vriend den anderen in 't hart klonk. Aan „'t bannen, aan 't verbeurdmaken der goederen was „geen end.” (Hooft.) — Straks volgde op dit lijden van bijna, een strijd van meer dan een halve eeuw, — de tachtigjarige worsteling, die met het bloed van Adolf van Nassau werd ingewijd.

En dit lijden, *hoe* is het door onze vaderen geleden? — O voorzeker niet door allen met denzelfden moed, dezelfde standvastigheid, dezelfde onderwerping, dezelfde zachtmoedigheid; maar aan de schoonste proeven van dit alles ontbrak het nimmer; en, indien ook betreurenswaardige bewijzen

van het tegendeel gegeven zijn, de heerschende, de algemeene geest getuigde dat ook in deze „verdrukten en kwalijk gehandelden” de krachten van geloof, liefde en hope rijkelijk waren uitgestort en leefden. — Voës en Esch hadden het martelaarschap in Nederland heerlijk ingezet. Aan den paal gebonden herhaalden zij nog den lofzang: „Wij loven u, o God, wij prijzen uwen naam!” totdat de vlammen de stem en 't leven verstikten. Ook Jan de Bakker had een schoon voorbeeld gegeven: „De dood is verslonden in de overwinninge Christi!” riep hij op de houtmijt uit: daarna: „Heere Jezus! vergeef het hun, want zij weten niet wat zij doen!” daarna: „o Jezus Christus! Zone Gods! gedenk mijner! ontferm u mijner!” En indien de israëlitische geschiedenis, uit het tijdvak der maccabeërs, ons eene moeder toont die hare zonen, in plaats van hen door hare tranen te vermurwen, tot den marteldood sterkte, ook in den vader van dezen nederlandschen martelaar is eene zelfde trouw en heilige kinderliefde gezien. „Wees welgemoed!” riep hij hem toe: „Wees welgemoed, mijn zoon! volhard in het goede: ik ben bereid, naar Abrahams voorbeeld, mijn lieven zoon, die nooit iets tegen mij misdreven heeft, te offeren!” — En deze voorbeelden vonden talrijke navolgers. Hier was het een leeraar, die op den brandstapel het volk dat hem ontzetten wilde,

toeriep: „Lieve broeders! dat zich niemand voordoe om mij te verlossen; laat de Heer zijn werk volbrengen!” Daar een gansch huisgezin, vader, moeder, dochters en schoonzonen, die gezamenlijk tot den laatsten snik den naam des Zaligmakers aan den folterpaal bleven aanroepen. „Men ging;” dit is de getuigenis van een geschiedschrijver, in het midden van dien jammertijd geboren; „men ging blijdelijk „en vrijmoedelijk, als of men ter bruiloft en tot „een heerlijk en blijd feest zoude gaan, onder het „zingen van psalmen, lofzangen en geestelijke liederen ter dood,” en de laatste krachten werden dikwijls nog gebruikt om het volk in de vertroosting der ware godsdienst te onderwijzen en tegen de dolingen der valsche te waarschuwen. (Bor.) Verlangt gij eene proeve, in welke stemming een ander soort van martelaarschap, de ballingschap in het vreemde land, gedragen werd: hoort dan dezen brief, voor nu juist driehonderd jaren, door een geringen Brielenaar, Gerrit IJsbrant, aan eene christelijke vriendin en eenen voormaligen kapellaan, uit Emden (die „herberg van Gods gemeentel’’) geschreven:

„Genade, vrede van God, onzen Hemelschen Vader, door Jezus onzen eenigen Middelaar, onzen Heere! Amen.

„Eerzame, discrete, goede vrienden, Jonkvrouw Rentmeesters en Andries Cornelisz, dienaar des God-

lijken woords , binne der stede van den Brielle. Uwer beide eerwaardigheid zult weten , dat ik met mijn huisgezin nog wel te passe zijn , als ik hope dat gij ook zijt; ik weet u niet zonderlink te schrijven , dan dat men hier zegt dat de Geuzen 't hoofd laten hangen en de Papisten 't hoofd opsteken. Ik laat het zoo wezen. 't Evangelie is een leeringe des kruises; Christus moest in 't paardestal geboren worden en tusschen twee moorders hangen en sterven. Wat is 't? de knecht is niet beter dan zijn meester; wel-aan; 't is Gods maniere, gewoonte, of wijze; die hij ten hemel voeren wil , die stoot hij eerst ter helle, en die hij levend maakt, doodt hij eerst." — En verder: „Hierom mijn lieve eerwaardige Jonkvrouw , mijn lieve Zuster! en Andries Cornelisz , mijn lieve broeder! laat ons vrij niet zorgen of treuren; God is met ons, en hij houdt zijn woord, is trouw en eerlijk. Is 't dat wij, die menschen zijn ons woord houden om der eere wille, — bij God honderd duizendmaal meer; dan het gebreekt ons dat wij Hem niet vast gelooven.

„Ik heb er thans geen twijfel aan: God zal uw begonnen christelijke leere gewisselijk wel laten voortgang hebben; laat ons Hem bidden en vast gelooven. Hiermede den Heere bevolen! Tot Emden; daags na alderzielen (1567) bij mij, Gerrit IJsbrant.

Uw dienaar in alles wat ik vermag."

Gij ziet het; geen klacht over eigen leed, maar troost en bemoediging voor anderer weg! Het oog op God, in Hem gerust, eenvoudig, en dienstvaardig.

Waarom herinneringen als deze opgeroepen, nu daar het de vraag is van dankbaar de grondlegging der gezegende hervorming te vieren en te gedenken. Waarom in de eerste plaats, dan om ons gevoel van dankbaarheid te verhoogen, om aan onze God verheerlijkende vreugd te meer voedsel te geven?

Om ons gevoel van dankbaarheid te verhoogen. De herinnering van hetgeen de vaders voor de hervorming, voor de vrije en blijmoedige belijdenis van den vollen troost van het evangelie der genade, voor het onbelemmerd bezit en gebruik van het Woord Gods geleden hebben, moet ons, zoo wij het enigszins op prijs stellen, het onbetwist, het rustig, het ruim genot dezer voorrechten te hooger doen waardeeren. Welk een onderscheid tusschen het Nederland dezer dagen, waarin geen sterveling verhinderd wordt God naar zijn geweten te dienen en geen huis zonder bijbel behoeft te blijven, en dat Nederland der hervormingseeuw, waarin het genoeg was met zijn vrienden over God en godsdienst gesproken of zijnen kinderen een stuk als de bergrede te hebben voorgelezen, om het hoofd

op het schavot te verbeuren of levend in de aarde bedolven te worden. Maar indien dit te bedenken onzen danktoon te hooger doet stijgen, hoe veel stof tot luide verheerlijking vinden wij niet in die liefde en trouw, waarmede hij de zoo zwaar verdrukten en kwalijkgehandelden, onder zoo langdurige beproeving, zoo krachtig heeft ondersteund en staande gehouden, en zoo menigen hunner tot het geven van zoo heerlijke proeven van moed en kracht en standvastigheid, die uit den geloove zijn, heeft in staat gesteld; en niet alleen daarin, maar ook in die aanbiddelijke wijsheid zijner bedeeelingen, waardoor hij het hooggaand leed, in deze landen, op allerlei wijze meer tot bevordering des evangeliums heeft doen gedijen. Inderdaad, het licht der hervorming, wij hebben het, met allen wie het beschijnt, naast God, aan duitsche, zwitsersche, fransche hervormers te danken; maar dat dit dierbaar Nederland zoo veel eer dan andere, en zoo zeer bij uitnemendheid, het land der godsdienstvrijheid en, door deze, ook der burgerlijke vrijheid geworden is; dat het een land geworden is, waar de hervormde kerk eer en meer dan elders gebloeid heeft, en de kracht en de wijsheid van het openlijk beleden evangelie, meer dan elders alles doordrongen en grooteren zegen hebben aangebracht — dat danken wij aan onze, onze martelaren; aan hun lijden, hun

volharding, hun geloof; aan God, die hen door dit lijden gelouterd en tot dit geloof en deze volharding de kracht gegeven heeft; aan God, die dit lijden zoo hoog heeft doen stijgen en zulke vormen heeft doen aannemen, dat uit de overmaat des leeds ten laatste de redding, en door den aard der redding een staat van zaken geboren werd, schooner en gezegender dan in eenig ander, mede in den zegen der hervorming deelend land. Ook in Nederland is het bloed der martelaren het zaad der kerk geweest; en de ballingschap van duizenden heeft voor haar en voor het vaderland rijke en eigenaardige vruchten gedragen. En als, ondanks dit alles, ten jare 1567, na vijftig jaren lijdens, het doel der verdrukkers toch bijna bereikt scheen, „de Prins van Oranje, moedeloos en zonder uitzicht voor zich zelve of voor het Land, was afgetrokken; de Hervormden gedood, verjaagd of tot ontveinzing hunner belijdenis gebracht waren; de Hervorming met wortel en tak uitroeibaar scheen; — moest Alva uit Spanje komen, om deze berekening te doen falen, door het tot rust gebracht Land op nieuw in beroering te brengen, en den binnenlandschen krijg te ontsteken, waarin het Evangelie over de geweldhebbers der wereld zegevieren zou; om aldus door de magteloosheid zijner woede, Hem te verheerlijken en [te doen verheerlijken], die gezegd heeft: „Mijn

raad zal bestaan, en Ik zal al mijn welbehagen doen!..." (Groen.) Daarom zingen wij met het lied van Luther: „Een vaste burcht is onze God!" en met het lied voor Willem van Oranje:

Mijn schild ende betrouwen
Zijt gij, o God mijn Heer!

„Mijn schild ende betrouwen Zijt gij, o God, mijn Heer! Op u zoo wil ik bouwen, Verlaat mij nimmermeer!" Voorzeker, de herinnering die onzen dank voor het tegenwoordig genot van de zegeningen der hervorming te hooger stemt, en ons Gods trouw en wijsheid te luider doet verheerlijken, sterkt ook ons geloof en stemt ons tot blijden moed en vaste hope voor hare toekomst.

Nog is het licht, waarvan voor nu 350 jaren de eerste schemeringen te Wittenberg werden aanschouwd, niet tot alle christenvolkeren doorgedrongen; nog heeft het in vele landen een zwaren strijd met de duisternis. Nog zijn daar — (o dat zij toch, wáár zij ook zijn, op de innige deelneming van de kinderen onzer vaders kunnen rekenen!) — nog zijn daar in dit ons werelddeel martelaars om des geloofs, om des evangeliums, om des gewetens wil. Wat de tegenwoordige tijden, de jongste gebeurtenissen, (wat misschien deze dag!) voor de protestantsche christenheid, voor de beginselen der

hervorming, voor de zegepraal van het evangelie goeds of kwaads kunnen baren, is Gode alleen bekend! Ook behoeft hij alleen het maar te weten! Die in Nederland de kerk der hervorming in bloed en tranen gevestigd heeft, die haar heeft getroost, gesteund, doorgeholpen en gehandhaafd te midden van alles en in spijt van alles wat het blindste bijgeloof en de bloeddorstigste dweepzucht tegen haar berieden en bestonden, die haar daar, na zoo deerlijk een onderliggen, zoo heerlijk een bovenstaan bereid heeft; die kan haar ook overal vestigen, overal schragen, onder alles troosten, en aan alle kinnen uit den donkersten nacht het heerlijkst licht voor haar doen opgaan. De nederlandsche hervormde, door zijne geschiedenis geleerd, wanhoopt aan niets. Ook niet aan dat Spanje, hetwelk, voor drie eeuwen, het geopend evangelie zoo hardnekkig aan zijne vaderen betwist heeft en het nog altijd zoo wreedaardig onthoudt aan zijne eigene kinderen. En indien, in Nederland zelf, die kerk, die eenmaal zoo schitterend op het bijgeloof getriomfeerd heeft, thans maar al te zeer door het ongelooft ondermijnd wordt, — neen, hij kan niet gelooven dat God zal laten varen het werk zijner handen; maar dat zij, ook uit deze verzoeking, gelouterd en veredeld verrijzen zal. Daartoe brenge de almachtige de harten der vaderen weder tot de

kinderen , en schenke hij aan hen, die in haar aan het evangelie vasthouden , iets van dien moed , dien gloed , dien geest , die in hare martelaren geweest is!

„Aan hen, die in haar aan het evangelie vasthouden.” — Hoe is het te bejammeren dat deze onderscheiding moet gemaakt worden; dat er in haar midden zoo velen zijn, van wie wij weenende zeggen moeten dat zij dat door de vaderen zoo duurgekocht evangelie hebben losgelaten; die onroomsch zijn, maar niet hervormd, ja, die van het christendom weinig meer hebben overgehouden dan den nog niet afgezworen naam! — Ai mij! welk een blos van schaamte jagen ons, op den gedenkdag der hervorming, diezelfde vaderlandsche herinneringen in het aangezicht, die anders geschikt zijn ons godverheerlijkend dankgevoel zoo hoog te stemmen, en den blijdsten moed, de schoonste hoop in te boezemen, gebeure wat gebeure! Hoe verootmoedigend zijn zij, bij de aanschouwing van zoo veler afval, zoo veler onverschilligheid; hoe diep verootmoedigend bij de gedachte aan eigene flauwhartigheid.

Is dit, is dit het vaderland der martelaren? dit het nakroost dier „beminde broeders in de Nederlanden,” aan welke Luther, zes jaren na den dag der 95 stellingen, schreef: „U is het voorrecht boven de geheele wereld gegeven, om het evangelie niet alleen

te hooren en Christus te leeren kennen, maar om de eersten te zijn, die om Christus' wil schande en schade, angst en nood, gevangenis en gevaren lijden, en die nu zoo vol vrucht en sterkte zijn geworden, dat gij het zelfs met uw bloed hebt besproeid en bevestigd?" En wij, zijn wij de kinderen dier vaderen, die het hem zoo van harte toestemden als hij volgen liet: „Ach! welk een nietige zaak is het in de wereld gesmaad en gedood te worden, voor hen die weten dat hun bloed kostelijk en hun dood dierbaar is in Gods oogen?" Die zich, in de kracht des geloofs, om en voor hun geloof, op de pijnbank lieten uitrekken, en, naar het voorbeeld van de heiligen des ouden tijds, eene betere kennende, de aangebodene verlossing niet aannamen? die zich voor de eer van God en zijns Woords, bespottig en geeseling, banden en gevangenis, steening en verminking, dood en ballingschap hebben getroost, en met den psalm des lofs op de lippen den brandstapel om des evangeliums wil beklommen? Ach, hoe behoorde ons hart te bloeden, bij de minachting, de verguizing, de bespottig, de mishandeling, de terzijdestelling en vervolging, die nu aan dat heilig evangelie te beurt valt, in diezelfde landen, waar eertijds om het eene enkele maal te hooren verkondigen, om er één, één blad van te mogen lezen zoo vele gebeden zijn opgegaan

en het leven niet te dierbaar gerekend werd! Maar hoeveel meer behooren wij onze aangezichten in het stof te verbergen, wanneer wij, ja wij, die dat evangelie hoogschatten, die er al onzen troost en al ons heil in zoeken, ons zelve maar al te zeer moeten beschuldigen, dat wij er dikwijls zoo weinig voor willen doen, en nog zoo veel minder voor willen lijden.

Fij! de hoog opgetrokken wenkbrauw en de medelijdende glimlach van den ellendigsten wereldling, van den minsten der wijzen dezer eeuw, is dikwijls reeds genoeg om ons onze belijdenis te doen schamen, en bij de kleinste persoonlijke hatelijkheid, de geringste maatschappelijke terugzetting, waarvan wij slechts vermoeden dat zij ons om onzes geloofs wille te beurte valt, krijten wij als of ons groot leed geschiedde, of roemen wij als of wij gewaardigd waren om Christus wil zware smaadheid te verdragen. — Niet alzoo zonen der hervorming! Niet alzoo kinderen der martelaren! Het evangelie, uit hun bloedige hand tot u gekomen, moet u meer, moet u, gelijk hun, alles waard zijn. . . Ach, reeds moest het u alles waard zijn om de doorboorde hand wier gave het is, en die van den troon der heerlijkheid zegenend is uitgestrekt over hen die het eeren! . . . Hij, wiens die hand is, was de *groot*e martelaar; Hij is de *groot*e hervormer. Hij heeft zijne

ééne, heilige, algemeene, christelijke kerk gekocht door zijn bloed. Hij hervorme de hervormde kerk van Nederland, Hij alle de kerken der hervorming, tot hetgeen zij naar zijnen heiligen wil wezen moeten en door zijn Woord en Geest wezen kunnen! Hij hervorme ons allen — naar zijn beeld! . . . Dan zullen wij, elk in zijnen weg, voor het hoogste goed der menschheid en onzer eigene ziel tot elken strijd bereid en tot alle lijden in staat zijn.

UITGESPROKEN,
DEN 3^{den} NOVEMBER 1867.
